

EPIK ANLATILARDA DÖNÜŞTÜRÜCÜ GÜCÜN DEĞİŞMESİ: KAHRAMANLAR VE NORMLAR*

Transformation of The Converter Power In Epic Narratives: Heroes and Norms

Doç. Dr. Yılmaz YEŞİL**

ÖZ

Dede Korkut anlatılarının destandan hikâyeye geçişin izlerini taşıdığı sıklıkla dile getirilir. Ancak bu değişimin daha ziyade belirli kahramanlar ve bu kahramanların davranışları üzerinden gerçekleştiği bilinmektedir. Bu çalışma, Dede Korkut anlatılarındaki kahramanların arkaik destan niteliği taşıyan destan kahramanlarından farkını toplumsal normlar üzerinden göstermeyi hedeflemektedir. Dede Korkut anlatıları yazılışın tarihleri ile içerdikleri kültürel öğeler açısından karşılaştırıldıklarında barındırdıkları motifler noktasında oldukça yoğun masalsi formlar taşıdıklarını ifade etmek mümkündür. Bu yapıyı itibarıyla yazıldıkları ya da istinsah edildikleri tarihlerde hitap ettikleri kültür coğrafyasının bu metinleri büyük oranda içselleştirerek kabul ettiklerini öngörmek gerekmektedir. Dolayısıyla kahramanların tarihsel kimliği ile metinlerin yazılış/istinsah tarihleri arasında sosyokültürel değişimin olmaması söz konusu değildir. Oğuz Kağan'ın dönüştürücü ve medeniyet inşa edici tavrından kurulan düzenin veya toplumsal yapının şekillendiği yeni kültür atmosferi içerisinde kahramana yüklenen ya da kahramandan beklenen davranış ve eylemler farklılık arz edecektir. Sosyal yapıda meydana gelen zihniyet değişimleri ve medeniyet dairesindeki farklılıklar çerçevesinde doğan bu yeni kahraman tipi ilerleyen süreçlerde bilinçaltındaki kolektif yapıyla örtüşerek yeni şartlara uyum sağlamış olacağından kahramanları bu açıdan değerlendirmek gerekmektedir. Destan metinlerine sosyal açıdan yapılacak bu yöndeki bakış açıları arkaik destanların, Türk milletinin ilk dönem ürünleri olduklarından devlet ve imparatorluk yapılarının izlerini taşımakla birlikte aynı zamanda törenin şekillenme sürecine ait izleri de barındırmaktadır. Töre bu anlamda kahraman merkezli ve kahramanın toplumu dönüştürdüğü bir sürecin izlerini taşır. Medeniyet seviyesinde meydana gelen değişimler, demografik ve kültürel yapıda meydana gelen farklılıklar doğal olarak toplumsal kuralları ve anlatı türlerini etkiler. Bu etki toplumsal normları şekillendiren Oğuz Kağan'dan yakın tarihlere gelinceye kadar geçen sürede kahramanın toplumu değiştirmesinden toplumun kahramanın davranışlarını değiştirmeye yönelik olacak çizgide bir gelişim göstermesine imkân verir. Dede Korkut anlatıları, arkaik destanlardan oluşum ve yazılış tarihine gelinceye kadar kültürel etkileşimler ve yeni kültürel daireler içerisinde şekillenir. Kahramanların sıra dışı bir duyuş, düşünüş ve hareket gerektiren eylemlerinde toplumun farklı istek ve dilekleri bu noktada kendini açık bir şekilde gösterir. Kahraman, toplum içerisinde çıkmış olmakla birlikte, olaylara bakış ve yaklaşım tarzı itibarıyla toplumdan belirli oranda sınırlarak kendine özgü bir yerde bulunur, buna neden olan temel etken ise kolektif bilinçaltında yatan temel özellikleri bir şekilde gerçekleştirmek için kahramandan toplumun beklentisidir. Dede Korkut anlatılarında kahraman bir yandan masalsi öğelerle bezeli bir dünyanın içerisinde ejderhalarla savaşırken diğer yandan bu masal dünyasının tamamıyla dışında İslami öğelerle bezenmiş bir şekilde kahramana yardımcı olan görklü Tanrıdan yardım isteyerek hareket etmektedir. Kahramana yüklenen görevin bu anlamda İslamiyet öncesi kolektif bilinç ile İslamiyet sonrası öğelerden oluştuğunu ve kahramanın iki kültür arasında sıkışmış bir şekilde kendisine yüklenen sorumluluğu yerine getirmek zorunda kaldığını belirtmek gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler

Destan kahramanı, norm, kahraman tipolojisi, Dede Korkut, dönüşüm.

ABSTRACT

It is often said that Dede Korkut narratives contain hints of transition from saga to story. However, it is known that this transition occurs over specific heroes and their actions. This study aims to show the difference of the heroes in Dede Korkut narratives from the heroes in the archaic epic narratives by means of social norms. Comparing Dede Korkut narratives from the point of the times they were written and the cultural features they contain, it is possible to say that they intensely contain story forms in terms of motifs they have. With this structure, it should be predicted that the cultural region they addressed had substantially acknowledged these texts by internalizing them when they were written or copied. Therefore, sociocultural changes between the historical identities of the heroes and the dates when the texts were written/copied are inevitable. In the new cultural atmosphere where the order or social structure was shaped by Oğuz Kagan's actions that transforming

* Geliş tarihi: 22 Eylül 2020 - Kabul tarihi: 8 Aralık 2020
Yeşil, Yılmaz. "Epic Anlatılarda Dönüştürücü Gücün Değişmesi: Kahramanlar ve Normlar". *Milli Folklor* 128 (Kış 2020): 41-47

** Gazi Üniversitesi Türk Dili Bölümü, Ankara/Türkiye, yilmazyesil66@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8693-0350.

and building a civilisation, behaviours and actions associated to or expected from a hero would be changed. Since this new type of hero, born in the frame of mentality changes in social structure and civilization, in the following periods, would adapt to new conditions corresponding to subconscious collective structure, heroes should be evaluated from this point of view. Reviewing saga texts from the social view, since they are products of Turkish nation's first era, archaic sagas, beside containing the traces of the structures of state and empire, contain traces of the formation process of moral law (töre) as well. Moral law, in this point of view, has the traces of a hero-centred process in which the hero transforms the society. Changes in the level of civilization, demography and cultural structure, naturally affect the social rules and narration types. From Oğuz Kagan, shaping the social norms, to recent times, this effect enables a progress where the hero changes the society transforms to society changes the hero's behaviours. Dede Korkut narratives form in the cultural interactions and new cultural boundaries from archaic sagas until the time they are written. People's different requests and wishes can be clearly seen in the heroes' actions which require extraordinary perception, thinking and movement. Although the hero is derived from the society, he differs from it to a certain extent in terms of his view and approach to events and gets a distinctive place; the main factor of this is the society's expectation from the hero to fulfil the basic features in the collective subconscious. In Dede Korkut narratives, while fighting with dragons in a world covered with epic elements, the hero, completely out of that epic world and covered with Islamic features, moves by asking help from the glory God who helps the hero. It is necessary to state that, the mission assigned to the hero consists of pre-Islamic collective consciousness and features after Islam, and he must fulfil the responsibility that assigned to him stuck between two cultures.

Key Words

Saga hero, norm, hero typology, Dede Korkut, transformation.

Giriş

Dede Korkut anlatıları, tarihî unsurları, kültürel değerleri, motifleri ve kahramanları gibi halk kültürünün çeşitli unsurları birçok bilim insanı tarafından farklı yaklaşımlarla ele alınmış Türk edebiyatının özel metinlerindedir. Konuya ilişkin yüzlerce sayıda çalışma yapılmış olmakla birlikte çalışmaların büyük çoğunluğu benzer metodolojik yaklaşımların farklı motifleri ele alınması şeklindedir. Bu çalışmada halk bilimi ile sosyoloji disiplinleri çerçevesinde kahraman ve sosyal normlar merkezinde kahramanın sosyolojik olarak düşünsel kabulleri ve kahramanlıklarının altında yatan temel toplumsal kuralların incelenmesi hedeflenmektedir.

Dede Korkut anlatılarında kahramanın da içinde bulunduğu sosyokültürel, sosyopolitik unsurları çözümlmek için birincil öncelik karar alma sürecinde toplumsal normların etkisidir. Bu nedenle Dede Korkut anlatılarını yalnızca kahraman merkezli ve kahramanın dönüştürücülüğü merkezinde bir bakış açısından ziyade kahramanın da toplumun içerisinde yaşayan bir birey olduğu gerçeğinden hareketle çözümlmek daha sağlıklı sonuçlar verecektir. Buna karşın Dede Korkut anlatılarına yönelik kahraman merkezli çalışmaların yoğunluğu kahramanın doğumu, fiziksel ve ruhsal gelişimi üzerinedir. Son yıllarda kahraman kalıpları üzerine de çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların ilk dönemi, kuramların tanıtılması ve Türk destanlarının bu kuramlar çevresindeki yerini göstermeye, ikinci dönem çalışmalar ise büyük oranda kahraman kalıplarının Türk destan kahramanlarına uyarlanmasına yöneliktir. Dede Korkut anlatılarını ve bu bağlamda kahramanlarını doğru değerlendirmek için destanların temel değerleri esas alınarak destanların zaman, mekân, kültür ve medeniyet gibi esas unsurları zaman hataları (anakronik) içermeyen bir bakış açısından ve temel yargılardan uzak durularak ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu çalışmada, belirtilenler çerçevesinde Dede Korkut anlatılarındaki kahramanları idealize edilmiş bir dünyadan çıkararak, kahramanın dönüştürdüğü ve düzenlediği, bir diğer ifadeyle kaosu kozmosa evirdiği söyleminden ve bakış açısından ziyade toplumun/toplumsal normların kahramanı güncel şartlara göre uyarladığı üzerine inşa edilmesi hedeflenmiştir.

Bu hususun daha net anlaşılabilmesi için öncelikle norm kavramının ve içeriğinin belirlenmesi gerekir. Bunun gerçekleşmesinin ardından, normların Dede Korkut anlatılarındaki yansımaları görmek için göstergeler genel hatlarıyla ele alınacaktır.

Norm sosyolojide, kültürel açıdan arzu edilir ve uygun olarak değerlendirilen davranışları akla getiren ortak bir davranış beklentisidir. Normlar, buyurgan olma özellikleriyle kurallara ve düzenlemelere benzerler, fakat normda kuralların resmi statüsü yoktur.... Dolayısıyla norm kavramı, toplumsal düzenleme, »toplumsal denetim ve başat sosyolojik problem olan« toplumsal düzenle çok yakından ilişkilidir... Sosyolojik bir kavram olarak norm, çoğunlukla bir toplumsal konum bağlanmış normlar kümesi şeklinde tanımlanan sosyolojik rol kavramıyla yakından bağlantılıdır (Marshall 1999: 533-534).

Toplumun uzun yıllar boyunca geliştirdiği toplumsal değerler olan normlar, destan devri olarak bilinen, daha ziyade kandaş yapının hâkim olduğu süreçlerden toplumsal baskının azaldığı ve bireyselleşmenin ön plana çıktığı toplumsal koşullara kadar geçen sürede kendini göstermiştir. Modern toplumlarda bireysel ilişkilerin zayıflaması ya da nispeten ortadan kalkmasıyla normun yerini daha ziyade hukuk kuralları almıştır. Dede Korkut anlatılarındaki normları doğru algılamak için öncelikle Dede Korkut anlatılarının oluşumundan önceki devirlere, destan devrine ve anlatıların yazıya aktarıldığı devre dönemek gerekmektedir.

Tarihsel olarak ilk dönem veya arkaik destan olarak (Çobanoğlu 2018) adlandırılan destanlara yönelik çalışmalarda destanların destan kahramanı merkezinde şekillendiği temel bir kabule dönüşmüş ve akademik bakış açıları bu şekilde bir kabulle metinlere yaklaşımı bir anlamda zorunlu kılmıştır. Türk destan geleneğinin MÖ binli yıllardan itibaren başladığı bir tarihlendirmeden (Yıldırım 1998: 149) hareketle metinlere yaklaşıldığında, Türk kültür tarihine dönük bu döneme ait tespit edilen yazılı metinlerin sınırlılığı, sosyolojik/demografik öğelerin yorum ve değerlendirmeleri açısından çeşitli tartışmaları beraberinde getirmesi bu dönemlere ilişkin çıkarımları kolaylaştırmamaktadır. Batı Türklüğü için destan devrinin son sürecinde yazıya aktarıldığı muhtemel olan Dede Korkut anlatıları, akademik platformda Oğuznâme geleneği, yazılış tarihi, yer, zaman, yeni metin arayışları gibi hususlar açısından tartışmalarla devam ettiğinden, bu durum metnin sürekli gündemde kalmasına ve Türk kültürüne yönelik çalışmaların artmasına vesile olmuş/olmaktadır. Dede Korkut anlatılarını sosyolojik açıdan ele alan bu yönüyle ülkemizdeki çalışmalarda belki de en fazla başvurulan kaynaklardan biri olan ve Türkiye Türkçesine "Gizli Dede Korkut" adıyla çevrilen Kemal Abdullah'ın eseri, dönüştürücülüğü destandan hikâyeye geçiş evresinde olduğu ifade edilen Dede Korkut anlatılarına uyarlar. Çalışmada her bir destanın kendi özel konumundan hareketle yorumlanmaya çalışılması ve genel ilke kaygısından uzak durularak ele alınması, daha doğru sonuçların alınmasına imkân verecektir. Aksi takdirde bütüncül ve tek merkezli bir yaklaşım doğal olarak birbirine uymayan örneklemelerin varlığı nedeniyle çatışmaları da beraberinde getirecektir. Dede Korkut anlatılarını, bir örneklem üzerinden psikolojik bir yaklaşımla tarih, birey ve toplum açısından ele alan Saydam'ın eseri ise birey ve toplum psikolojisini bir arada ele alarak metne çok daha yoğun bir şekilde uyarlanmıştır. Bu durum Dede Korkut anlatılarına yeni bir bakış açısı kazandırırken aynı bakış açısının tüm metne uyarlanması yeni sorunlar doğuracaktır. Metodolojik anlamdaki bu problemler, sadece farklı bakış açılarının zorluğu nedeniyle oluşan yaklaşım sınırlılığı ve buna bağlı olarak artan motif/yapısal çözümlerinin yoğunluğundan değil, bu bakış açılarını akademik anlamda kabul ettirmek/ettirememekte de aranmalıdır. Dede Korkut metnini durağan bir tarih metni olarak görmeyen ve halkbilimi çalışmalarının bu noktada farklı disiplinlerden yararlanarak yeniden yorumlanması gereğini düşünenlerce yeniden ele alınması Türk kültür tarihi ve

Dede Korkut anlatılarının geleceğe aktarımının sağlanması için de akademik bir zorunluktur. Özetlenmeye çalışılan hususlar çerçevesinde bu çalışma farklı zaman dilimlerinde oluşturulduğu/yaşandığı ifade edilen Dede Korkut anlatılarındaki kahramanın toplumsal normlar nedeniyle kahramanın dönüştürücülüğünden toplumun dönüştürücülüğüne geçişin ifade etmesi bakımından önemlidir.

Göksel Müdahaleden Sosyal Hukuka

Kahramanın dönüştürücülüğünden toplumun dönüştürücülüğüne geçişin, diğer bir deyişle destan devri öncesinden başlayan ve klanik yapıdan kabile ve millet olgusuna giden sürecin izlerini oluşturan aşamaların belirli bir kesitini oluşturan normların şekillenmesi ve geniş bir zaman diliminde ortak bir norm sisteminin işleme tarihî açıdan uzun bir süreci zorunlu kılar. Kuramsal açıdan bellek dönüşümünün gerçekleşmesi için toplum gerçekliğine yerleştirilecek anlamlı şeylerin yaratılması ve bunların kendi içinde anlamlı bir yapı taşıması gerekmektedir (Güven 2020: 979). Belirtilen bu durum bir anlamda zihinsel olarak göksel kutsalın zamanla kutsal insan ve kurallar kutsallığına yani töreye ya da normlara dönüşmesi sürecini gösterir. Bu çerçevede göksel kutsaldan kutsal insana dönüşme sürecinin izlerini taşıyan Oğuz Kağan destanı gibi metinler/anlatılar, kahramanın dönüştürücülüğü üzerine kurguludur. Oğuz Kağan destanı anlatılar arasında ilk ata mitini temsil etmesi bakımından norm belirleme noktasında ana kaynak olarak da değerlendirilebilir. Dönüştürücü ve medeniyet inşacıları olarak görülen Oğuz'un sıra dışı doğumu, fiziksel özelliklerinin tasvirlerinde görülen insanüstü betimlemeler, kahramanlığı, göksel nitelik taşıyan kızlarla evlenmesi, yer ve gök unsurlarının adlarını taşıyan çocukları ve Türk milleti için “*Tanrıya karşı borcumu ödedim*” ifadelerinde yer alan idealizm Oğuz'u her açıdan farklı kılar. Tüm bu özellikleri nedeniyle bu metni sadece bir destan metni olarak görmemek aynı zamanda Türk düşünce sisteminden neler taşıdığı, dünyanın ve Türk milletinin ne şekilde yaratıldığı gibi sorulara verdiği cevaplar açısından kozmogonik ve antropogonik mitlerle bezeli olduğunu kabul etmek gerekir. Destanın bu formu destanın yaşandığı tarihsel olaydan ziyade destanın yüklediği misionerlik görülmüş noktasında tarihsel bir metinden ziyade toplumsal bir metin olarak yorumlanmasını zorunlu kılmaktadır. Oğuz'un her iki metnindeki çatışmacı öğelerini toplumun yeni bir sosyolojik forma giden yolda belki de bir büyük devletin kuruluş sürecinin etkisi şeklinde de ele almak gerekmektedir. Oğuz Kağan'ı bu noktada bir etik lider şeklinde ifade etmek mümkündür. “Etik liderin sergilemiş olduğu davranışlar (doğruluk ve adalet vb.) örgüt içinde sapma davranışları olarak ifade edilebilecek davranışların oluşmasında etkili olabilmektedir. Etik lider aynı zamanda iş görenleri yönlendirmede belirli standartlar ya da cezalandırmada belirli kriterler oluşturarak, bir noktada örgüt içinde adaleti sağlamış ve sapma davranışlarının oluşmasını engellemektedir.” (Hartog 2012: 37). Oğuz Kağan destanının kendini farklı kılan bu özellikleri, destan tanımından destanın niteliklerine kadar tanım ve tasnif unsurları açısından ayrı bir noktada olduğunu göstermektedir. Buna karşın Oğuz Kağan destanından tarihsel ve düşünsel anlamda çok daha farklı bir yerde olan Dede Korkut anlatıları ve buradaki boylar nitelikleri itibarıyla farklı zamanda olduklarından, aynı tanım ve tasnif içerisinde ele alındığında doğal olarak aykırılıklar taşıyacaktır. Dede Korkut anlatılarının İslamiyet'e geçişe dair değişimin getirdiği bireysel ve sosyal çatışmalara karşın özü itibarıyla arka planda toplumsal kuralların şekillendiği, kabileler federasyonu anlayışından devlet yapısına geçildiği, içerisindeki masalsı ve arkaik unsurlara karşın genel itibarla çok daha yakın tarihli olduğu gibi belirleyici özellikler hissedilmektedir. Bu kapsamda Oğuz Kağan destanının kahramanı olan Oğuz'un dönüştürücü fonksiyonlarını Dede Korkut anlatılarında aramak sosyolojik açıdan her devrin kendine özgü şartları ve kabulleri olduğu gerçeğini göz ardı etmek olacaktır.

Yukarıda özetlenenler çerçevesinde Dede Korkut metinlerinde kahramanların bir dönüştürücü değil bekleneni yapmak zorunda olan ve toplumsal normların şekillendirdiği kişiler olduklarını belirtmek gerekmektedir. Metne bu bakış açısıyla yaklaşıldığında, arkaik ve eski destanlarda görülen göksel unsurların kahramana verdiği sorumluluğa karşın kahramana verdikleri sıra dışı kimlikler kendisinden istenileni yapmasını kolaylaştırıcıdır. Dede Korkut metinlerinde de buna benzer öğeleri görmek mümkün olmakla birlikte toplumsal baskılayıcıların da kahramanın hareket alanını şekillendirdiği kendini hissettirmektedir. Türk destan geleneğinde kahramanlar daha doğmadan toplum nezdinde idealize edilmeye başlanmaktadır. Onlar yaratıcı Tanrıya edilen duaların, yapılan ritüellerin vb. sonucunda, bazen Tanrı katından gelen, bazı destanlarda ise Tanrının kendi çocukları olarak dünyaya gelmiş, herkesin içinde saklı duran, yalnızca bilinmeyi ve yaşama katılmayı bekleyen tanrısal yaratıcı ve kurtarıcı imgenin simgeleridir (Kayabaşı 2016: 66; Campbell 2000: 50). Kahramanın sıra dışı kimliğini belirleyen göksel form, Türk düşünce sisteminin şekillendirdiği değerler üzerinden kahramanı başarıya götüren bir etken olarak yorumlanmaktadır. Buna karşın kahramanı bu olaya sürükleyen temel neden, toplumsal normların ve beklentilerin doğurduğu ve bu ekseninde kahramana yüklediği sorumluluklardır. Konuya ilişkin olarak Dede Korkut'un Deli Karçar'la mücadelesinde Dede Korkut'u Deli Karçar'la görüşmeye gönderen etken toplumun ona yüklediği misyondur. Korkut Ata, Oğuz'un bilicisi olarak kabul edildiğinden bu algı gerçekleşen ve gerçekleşecek olumsuz durumlarda Dede Korkut'u toplumsal anlamda belirli bir değerler sistemi içerisinde görevli kılar. Dede Korkut'un Deli Karçar'dan kaçarken kılıç hamlesine maruz kalmasını engelleyici faktör ise göksel güçtür. Aynı şekilde Begil Oğlu Emren'i düşman karşısına gönderen güç kendisinden beklenen ile ilişkiliyken savaşta zor durumda kendisine destek veren ya da desteğini istediği ise yine göksel güçtür. Aynı şekilde Kanturalı'nın Sarı Donlu Selcen Hatun için girdiği mücadelede kutsaldan yardım istemesi de aynı algı çerçevesinde ele alındığında kutsalın gücünün, destan kahramanlarının zor duruma düşüklerinde son çare olarak kutsala başvurması şeklinde sürdürülmede olduğunu göstermektedir. Bu örneklerde olduğu gibi sadece destan kahramanlarının değil tarihini kahramanların da bu duyguya sahip oldukları görülmektedir. Kazak Türklerinin Daryğa Kız Dastanında, Hz. Ali ile kadın kahraman Daryğa mücadeleye başlar ve Hz. Ali, Daryğa'yı ilk başta yenemez. Bunun üzerine, eğer bir kadın tarafından mağlup edilirim insanların yüzüne nasıl bakarım, diyerek Allah'a yalvarır. Sonunda Allah'ın yardımıyla Daryğa'yı yenebilir (Yıldırım 2015: 182-186). Ayrıca Er Töştük destanının nesir varyantlarında da yine zor durumda olan anlatı kahramanı Allah'ın yardımıyla başına gelecek olan beladan kurtulur (Yeşildal 2015: 91). Buna karşın bu destekler kahramanın her anında kendini gösteren bir durum ve kahramanın davranışlarını belirleyici temel öge olmaktan ziyade göksel kutsalın gücünün izlerinin dinler üstü olduğu ve bu düşünüş sisteminin sürdürüldüğü şeklinde yorumlanması gerektiğidir.

Kahramanlar Açısından Normlar

Kahramanın davranışlarını belirleyen toplumsal normlar ise metinde şu şekilde kendini göstermektedir:

1. "Eger çoban-ile varaçak olur-isem kaba Oğuz bigleri benüm başuma kakınç karlar, çoban bile olmasa Kazan kâfiri almaz-idi dirler didi." (Ergin 1989: 104).
2. Salur Kazan'ın ejderhayı öldürdüğü anlatıda Kazan ile Lala arasında geçen konuşmada "Canım Lala, bu tepe gibi yatan ejderhayı görür müsün? Bu ejderhanın üstüne varalım mı, yoksa yan taraftan sessizce savuşup kaçalım mı?" diye bir konuşma geçirdikten sonra Lala'nın Kazan'ın yiğitliğini öven sözlerinden sonra ejderha ile vuruşmaya gitmek durumunda kalır. Kazan bu esnada "Yatmış, uyurken er öldürmek mertlik olmaz.

Hile ile bir kişiyi vurmak el oğluna yakışan bir vuruşma olmaz.” diyerek hareket eder (Ekici 2019: 202).

3. Beyrek ile Banu Çiçek arasındaki güreşte “Beyrek’in yenilecek olursam bu durumun kudretli Oğuz içinde başına kakılacağı düşüncesi (Ergin 1989: 123).

4. Kanturalı’nın babasına hitaben “Baba bu sözi sen mana dimemek gerek idün, çünkü didün elbetde varsam gerek, başuma kahınç yüzüme tohınç olmasın” (Ergin 1989 186).

5. Kazan’ın oğlu Uruza’a hitaben söylediği “On altı yaş yaşladun, Bir gün ola düşem ölem sen kalasın Yay çekmedün oh atmadım baş kesmedün kan dökmedün Kanlu Oğuz içinde çuldi almadun Yarınki gün zaman dönüp ben ölüp sen kalıçak tacum tahtum sana virmeyeler diyü sonumı andum ağladum oğul didi.” (Ergin 1989: 156).

6. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyunda “oğulluyı ağ otağa kızluyı kızıl otağa oğlı kızı olmayanı kara otağa kondurun, kara kiçe altına döşeyın, kara koyun yatmışından önine getirün, yir-ise yisün, yimez-ise tursun gitsün, anun kim oğlı kızı olmaya Tanrı Ta’âla anı karğayupdur biz dahi karganız dimiş. Ben varıçak gelübeni karşuladılar kara otağa kondurdılar, kara kiçe altuma döşediler, kara koyun yahnisından önüme getürdiler, oğlı kızı olmayanı Tanrı Ta’âla karğayupdur biz dahi kargarız bellü bilgi didiler (Ergin 1989: 78-79) şeklindeki ifade ve davranışlar toplumsal normlardan temel izler taşıyan ve daha ziyade toplumun kahramana yüklediği normların belirgin örneklerdir.

Belirtilen hususlar çerçevesinde Dede Korkut anlatıları içinde en önemli kahramanlardan olan Salur Kazan, Bamsı Beyrek ve Kan Turalı’nın bu anlamda toplumun kabul ve retleri, sosyolojik terminolojiyle normları doğrultusunda hareket ettikleri ve normların kendilerine yönelik yüklediklerini düşündükleri eylemleri yerine getirdikleri görülmektedir. Belirtilen örnekler üzerinden normların bireylerin belirli zaman içerisindeki davranışlarının nasıl olacağını belirlediği ve bu açıdan emredici olduğu görülmektedir. “Toplumsal normlar, toplumun kendi bütünlüğü içerisinde ‘doğru davranış’ ya da ‘ideal’ olarak kabul ettiği değerlere dayanmaktadır. Her ne kadar toplum üyelerinin tamamı tarafından uyulmasa da değerler, davranış ölçüleri olarak toplum çoğunluğu tarafından kabul edilmektedir” (Tan 1981: 91). Dede Korkut kahramanlarını bu derece etkileyen ve davranışlarının, dolayısıyla meydana gelen anlatıların oluşumuna neden olan eylemlerin toplum açısından norm şeklinde nitelendirilmesi için tarihsel anlamda belirli bir sürenin varlığı kaçınılmazdır. Oğuz’un içinde bulunduğu toplumla Dede Korkut kahramanlarının içinde bulunduğu toplum bu anlamda birbirinden farklılıklar arz etmektedir. Elbette Oğuz devrinin de kendine özgü toplumsal kuralları olduğu kaçınılmaz bir gerçekliktir ancak Oğuz’un dönüştürücü yanı ile Dede Korkut kahramanlarının dönüştürücülüğü daha doğrusu dönüştürücü olmayan tavırları toplumsal anlamda meydana gelmiş olan değişimlerin göstergesidir. Bu değişim Oğuz’un içinde bulunduğu toplumun demografik yapısından medeniyet dairesine kadar birçok farklı alandan müteşekkildir. Ancak Oğuz Kağan destanından hareketle içinde bulunduğu toplumuna dair eldeki verilerin sınırlılığı bu karşılaştırmayı sağlıklı bir şekilde yapmayı engellemektedir. Buna karşın Dede Korkut metninin genişliği ve içerdiği sosyokültürel ve sosyopsikolojik öğeler kahramanlara dair net söylemlerin gerçekleştirilmesine izin vermektedir.

Sonuç

Temel itibarla birey “toplumsal değerleri edinirken ve yine toplumun öngördüğü normlara uygun davranışlar geliştirirken aynı zamanda topluma uyumlu hale gelme sürecini yani sosyalleşmeyi de yaşamaktadır.” (Tan, 1981: 91). Bu çerçevede Dede Korkut anlatıları bağlamında bu çalışmada adı verilen kahramanlar, sosyalleşme ve bu sosyal pozisyonun korunması adına toplumsal normlara uymak zorunluğunda olduklarını “baş-

larına kahın” sözüyle ifade etmişlerdir. Her ne kadar temelde destan kahramanları toplumsal normlara itaat etmemek gibi bir güce sahip olsalar da burada kahramanların normlarla çatışmak istemediği açıktır. Diğer bir bakış açısıyla da dönüştürecek güce sahip değillerdir çünkü destan devrinin bazı özellikleri sosyal yapının getirdiği yeni şartlar kapsamında dönüştürme gücünü kahramandan almıştır. Kahraman artık mevcut kurallara uyarak topluma mutluluk getirmek ve bu yolla kozmosu sağlamak zorundadır. Dede Korkut anlatılarından on ikinci hikâyede Dış Oğuz Beylerinin çağrılmaması yani normlara uygun davranılmaması Oğuz içinde çatışmanın çıkmasına Kazan’ın en güvendiği kişinin ölümüne yol açmıştır (Öncül 2015). Kazan’ın normlara karşı duruşu sonucunda yaşanan toplumsal çatışma, toplumun normlar konusunda ne derece katı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu anlatı kapsamında adı geçen kahramanlar, bireysel tercihlerini kendileri yapmakla birlikte var olan toplumsal statülerini korumanın bir anlamda toplumun öngördüğü davranış kalıplarına uymaktan geçtiğini görmüştür. Salur Kazan ise kendi sorumluluklarını yerine getirmede için kendisine bağlı olan ve Dede Korkut anlatıları içinde ayrı bir yerde bulunan Bamsı Beyrek’in ölümüne neden olarak normlara uymamasının bedelini ödemiştir. Dolayısıyla toplumun normlar vasıtasıyla bu yönüyle kahramanların iradeleri üzerinde baskı unsuru oluşturduğu görülmektedir. Kahramanların bu davranışlarından hareketle toplumun ürünü olduklarını söylemek tam olarak mümkün görülmemekle birlikte toplumsal normların kahramanlar üzerinde önemli bir belirleyici olduğu görülmektedir. Ayrıca burada konu edinilen kişilerin boy beyleri oldukları gerçeğinden hareketle kendilerinden beklenen davranışların sıradan bir bireyin davranışlarından farklı olduğunu da belirtmek gerekmektedir. İçinde buldukları toplumun lideri pozisyonunda bulunan bu kişiler, güven telkin edecek bir yapıya sahip olmak zorunda olduklarının farkındadırlar. Bu kapsamda özgüven ve cesaretleri doğal olarak ön plana çıkmaktadır. Bir diğer ifadeyle onların içinde buldukları statüleri kendilerini geriye çekme imkânı tanımamaktadır; dolayısıyla dönemin koşulları içerisinde konumları kendilerine yüklenen ya da kendilerinden beklenen görev ve sorumlulukları yerine getirmektedir. Bu yönüyle eylemleri bir gönüllü tercihten ziyade bir toplumsal norm zorunluluğudur. Bu davranışları onları liderlere ait özgüven ve cesaret açısından öne çıkarmakta, dolayısıyla kendilerine bağlı grup üyelerini ise peşinden sürüklemektedir.

KAYNAKÇA

- Abdullah, Kemal. (2011) *Gizli Dede Korkut*, (Çev: Ali Duymaz), İstanbul; Ötügen Yayınları.
- Campbell, Joseph (2000) *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* (çev. S. Gürses), İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Çobanoğlu, Özkul (2003) *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Ankara: Akçağ.
- Ergin, Muharrem (1989) *Dede Korkut Kitabı (Giriş Metin Faksimile)*, Ankara: TTK Basımevi.
- Ekici, Metin (2019) *Dede Korkut'un Kitabı Türkistan/ Türkmen Sahra Nüshası Soyname ve 13. Boy Salur Kazan'ın Yedi Başlı Ejderhayı Öldürmesi*, İstanbul: Ötügen Yayınevi.
- Güven, Filiz (2020) Dede Korkut Hikayelerinde Otağın Toplumsal İnşası ve Toplumsal Cinsiyet, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C. 13, S. 31, s.977-993.
- İbicioğlu, Hasan. vd. (2009) “Liderlik Davranışı ve Toplumsal Norm İlişkisi: Ampirik Bir Çalışma” *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.14, S.2, 1-23.
- Kayabaşı, Onur Alp (2016) *Destan ve Hükümdar: Türk Destanlarında Devlet ve Yönetim*, Konya: Kömen Yayınları.
- Marshall, Gordon (1999) *Sosyoloji Sözlüğü* (çev. Osman Akınhay, Derya Kömürücü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Öncül, Kürşat (2015) Siyasal Çatışma Kavramını Dede Korkut'taki Bir Hikâye Üzerinden Yeniden Okumak, *Dişünce Hayatımızda ve Kültürümüzde Dede Korkut Uluslararası Sempozyumu*. S.213-220.
- Saydam, Bilgin (2017) *Deli Dumrul'un Bilinci*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Tan, E. Mine (1981) *Toplumbilimine Giriş*, A.Ü. Ankara: Eğitim Fakültesi Yay.
- Weber, Max (2008) *Bürokrasi ve Otorite* (çev. H. Bahadır Akın) Ankara: Adres Yayınları.
- Yeşildal, Ünal Yılmaz (2015) Er Töşük Anlatısının Kırgız Sahasına Ait Nesir Varyantları, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, S. 11 Yaz 2015, s. 81-113.
- Yıldırım, Dursun (1998) *Türk Bitiği*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Yıldırım, Seyfullah (2015) *Kazakların Dariyğa Kız Dastanı*, Ankara: KalemKitap Yayınları.
- Hartog Den, D.N., ve Belschak, F. D. (2012) *Work engagement and machiavellianism in the ethical leadership process. Journal of Bussiness Ethics*, 107, 35–47. Alıntılayan Yeşiltaş Murat, Etik Liderlik ve Örgütsel Adaletin Örgütsel Sapma Davranışları Üzerindeki Etkisi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Bahar-2012): Sayı 28.